

Studia Methodologica. Тернопіль : ТНПУ, 2008. Вип. 25: Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність. С. 224–229.

2. Мельник В. О. Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. Київ, 1994. 319 с.

3. Підмогильний В. П. Невеличка драма: Роман, повісті. Дніпропетровськ : Промінь, 1990. 326 с.

4. Скляр І. О. Художні прийоми психоаналітичного методу зображення персонажів у «Невеличкій драмі» В. Підмогильного. URL: http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/fahovi%20vudannia/2010/Literaturoznavstvo_naukovi_zapusku_60_1/15/html.

5. Тарнавський М. Між розумом та ірраціональністю: Проза Валер'яна Підмогильного. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 232 с.

Решетніков Дмитро

студент факультету української філології Криворізького державного педагогічного університету

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ ДЛЯ КОНСТАТАЦІЇ ДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Т. АНТИПОВИЧА «ПОМИРАНА»)

Синтаксична організація речення зумовлена його семантичною організацією. Змістове наповнення визначає позицію слів у реченні, їхню форму, внутрішні зв'язки між одне одним тощо. Оскільки «у свідомості кожного мовця зберігається невелика кількість абстрактних моделей, за якими можна побудувати необмежену кількість конкретних мовленнєвих утворень» [2, с. 248], актуальним вважаємо їхнє виявлення та атрибуцію. Як зазначає О. Мельничук, дослідження структури речення «має на меті виявлення конкретного характеру взаємозв'язку мови і мислення» [4, с. 4]. Воно дозволить визначити національні особливості мови, процес породження речень та інвентаризувати одиниці синтаксису, тому вивчення семантико-синтаксичної

організації буде корисним для славістики, загального мовознавства, генеративної граматики, психолінгвістики, нейролінгвістики та власне синтаксису.

Українська мова для констатації дії зазвичай використовує таку модель побудови речення: $N_1 + V_f + N_4$ («суб'єкт — предикат — об'єкт»): *Капрон недовірко оглянув зухвалого гостя своїм єдиним оком* ($N_{1s} + AdvV_{ms} + AdjN_{4s} + PPassAdvN_{5s}$) [1, с. 5]; *А останню стеблину знайденої зеленки однухуй Нельсон віддав Гектору* ($cnj + AdjN_{4s} + AdjN_{2s} + AdjN_{1s} + v_{ms} + N_{3s}$) [1, с. 7].

Замість іменників можуть виступати й інші іменні частини мови (у тих самих відмінках): *Він відкинув ліхтарик, подав руку, вхопив її за самі пальці* ($PP_{3s} + V_{ms} + N_{4s} + V_{ms} + N_{4s} + V_{ms} + PP_{3s} + Praep + PS + N_{4p}$) [1, с. 28]. Як бачимо, займенники у функції підмета дублюють граматичне значення особи дієслів (окрім форм минулого часу).

Часом члени речення відновлюємо з контексту або ситуації: *Нельсон зачерпнув із виварки бідончиком [води] і обережно спустився вниз* ($N_{1s} + V_{ms} + PraepN_{2s} + N_{5s} [+ N_{4s}] + cnj + AdvVref_{3s} + Adv$) [1, с. 22]; *Потім [Боженя] подала Нельсону і другий [чобіт]* ($Adv [+ N_{1s}] + V_{fs} + N_{2s} + Par + Adj [+ N_{4s}]$) [1, с. 27].

В односкладних означено-особових реченнях формально немає іменної частини мови в прямому відмінку, однак за змістовим наповненням вони співвідносні з двоскладними: суб'єкт дії є зрозумілий із граматичного значення дієслова: *Боти мені за те зашиєш?* ($N_{4s} + PP_{1s} + PraepPDem + V_{2s}$); *Зашию* (V_{1s}) [1, с. 5]; *Замшевий куртяк варю* ($AdjN_{4s} + V_{1s}$) [1, с. 24].

Ще меншою мірою визначеності суб'єкта дії відзначаються неозначено-особові речення: *Шкіряне поїли аж коли* ($N_{3s}^{(<Adj)} + V_p + Par + Adv$) [1, с. 16].

В імперативних реченнях суб'єкт дії, як і в решті означено-особових реченнях, є зрозумілий із граматичного значення дієслова (особова форма): *Не одпускаааай [мене]!* ($Vimp_{2s} [+ PP_{1s}]$) [1, с. 6]; *Иди до мене жить* ($Vimp_{2s} + PraepPP_{2s} + Inf$) [1, с. 8]; *Вставай!* ($Vimp_{2s}$) [1, с. 21]. Особливий тип становлять імперативні речення зі звертанням: *Бро, дуй сюди!* ($N_{7s} + Vimp_{2s} + Adv$) [1, с.

28]. У таких реченнях звертання виконує роль підмета. Пор.: *Діти, подайте м'яч* і **Діти, подай м'яч*. Навіть якщо не на формальному рівні, то на семантичному рівні звертання виконує функцію суб'єкта дії, тому що, як зазначає К. Шульжук, «спонукання, наказ, прохання тощо стосуються адресата (особи, будь-якої істоти, персоніфікованого предмета), назва якого виражена кличним відмінком» [5, с. 177].

Неповні речення, речення із займенникам та означено-особові речення стають повноцінними судженнями завдяки асоціації — зв'язку «між уявленнями, за якими один факт, подія чи явище викликає інші уявлення чи спогади, зумовлені подібністю, контрастом або суміжністю в часі чи просторі» [3, с. 193]. Наприклад, речення «*Це твій?*» стає зрозумілим, якщо розглядати його в конкретній ситуації, коли вчителька перевіряє учнівські зошити. У такому випадку зміст речення асоціюємо із об'єктом думки — зошитом. Така сама ситуація із реченням «*Він підняв очі на барачні “коробки” Соцбуду*» [1, с. 14]. Оглянувши контекст, можна зрозуміти, про кого йдеться. Слова *він* і *Нельсон* почитаємо асоціювати на основі подібності (чоловічий рід, однина, істота, суб'єкт) та незначної відстані у тесті.

Близькою до $N_1 + V_f + N_4$ («суб'єкт — предикат — об'єкт») є модель, де об'єкт дії виражений елементом $\text{Praep}N_6$: *Нельсон тричі постукав кулаком по кришці ящика* ($N_{1s} + \text{Adv}V_{ms} + N_{5s} + \text{Praep}N_{4s} + N_{2s}$) [1, с. 4]; *Він почав бити по опорі щита клешнею, розхитуючи конструкцію* ($\text{PP}_{3s} + \text{Cop}V_{ms} + \text{Praep}N_{6s} + N_{2s} + N_{5s} + \text{Pt} + N_{4s}$) [1, с. 10]. Елемент $\text{Praep}N_6$ може тяжіти за семантикою до місця дії: *Гектор порнався в макулатурі* ($N_{1s} + V_{ms} + \text{Praep}N_{6s}$) [1, с. 25].

Для констатації дії також використовують таку модель побудови речення $N_1 + V_f + N_5$ («суб'єкт — предикат — інструмент»): *Він навіть знічев'я пошаркав ногами, ніби витираючи багно об хідник* ($\text{PP}_{3s} + \text{ParAdv}V_{ms} + N_{5s} + \text{ParPt} + N_{4s} + \text{Praep}N_{4s}$) [1, с. 4]; Зовнішньо схожою є модель, коли елемент N_5 , окрім інструментального значення, може виражати об'єктне (з прийменником) або значення способу дії: *Тоді, два роки тому, вони зчепилися з Капротом через*

жмут зеленки (Adv — NN + N_{1s} + Adv — PP_{3p} + V_p + PraepN_{5s} + PraepN_{4s} + N_{2s}) [1, с. 7]; *Із нори ящіркою вигулькнула Дана* (PraepN_{2s} + N_{5s} + V_{fs} + N_{1s}) [1, с. 13].

Частина речень для констатації дії виражають власне предикат та його характеристику: N₁ + V_f + PraepN₄ / Adv («суб'єкт — предикат — напрямок»): *Вертаючись ні з чим, вони проходили повз ділянку Капрона і Дани* (Pt_{ref} + PraepPN + PP_{3p} + V_p + PraepN_{2s} + N_{2s} + snj + N_{2s}); [1, с. 13]; *[Нельсон] Через коридор посунув у кімнату* ([N_{1s} +] PraepN_{4s} + V_{fs} + PraepN_{4s}) [1, с. 14]; *Вони ходили туди-сюди* (PP_{3p} + V_p + Adv) [1, с. 17].

Власне, значення напрямку дії можуть виражати також елементи PraepN₂ та PraepN₅: *За труною мовчки дибубляли три десятки коритян* (PraepN_{5s} + Adv + V_p + NN + N_{1s} + N_{2p}) [1, с. 20]. Часом напрямок дії може семантично наближатися до об'єктна спрямованості дії: *Нельсон підійшов ближче до неї* (N_{1s} + V_{ms} + Adv + PraepPP_{3s}) [1, с. 23].

Частина формально безоб'єктних речень зумовлена семантикою предикативів. Наприклад, дієслово *їсти* вже має значення «споживати їжу», тому формально об'єкту в таких реченнях на синтаксичному рівні може й не бути, хоча він існує на семантичному рівні: *[Ми] Їли мовчки, запиваючи відваром* (V_p + Adv + Pt + N_{5s}) [1, с. 23].

Більш складною є модель N₁ + N₅ + V_f + PraepN₄ («суб'єкт — шлях — предикат — місце призначення»): *[Нельсон] Бетонними сходами вийшов на верхній рівень* ([N_{1s} +] AdjN_{5p} + V_{ms} + PraepAdjN_{4s}) [1, с. 22]. Найпростішою моделлю для констатації дії є N₁ + V_f («суб'єкт — предикат»), яка не передбачає об'єкт дії: *Усі зареготали* (PS + V_p) [1, с. 10]; *Усі завмерли* (PS + V_p) [1, с. 20].

Отже, вибір конкретної моделі залежить від семантичного наповнення повідомлення. Основні моделі можуть зазнавати певних модифікацій. Розглянувши неповні речення, речення із займенниками та односкладні (переважно означено-особові) речення, вдалося з'ясувати, що подібні речення набувають семантичної повноти завдяки асоціації і на семантичному рівні стають тотожними двоскладним повним простим.

Перспективним вважаємо інвентаризацію синтаксису української мови, пошук інваріантів синтаксичних моделей, вивчення семантичної організації складного речення, встановлення типології тощо.

Список використаної літератури

1. Антипович Т. Помирана: роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 224 с.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник, 3-тє вид. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 464 с.
3. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
4. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення: монографія. Київ: Наукова думка, 1966. 324 с.
5. Шутьжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Вид. 2-ге, доп. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.

Романцук Ангеліна

студентка другого курсу Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Йолкіна Лариса

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ Ю. ЛИПИ «КАМ'ЯНЕЦЬ СТОЛИЧНИЙ»)

Інтелігенція впливає на політичне становище своєї країни. Вивчаючи історію України та шляхи формування її державності, мусимо констатувати, що роль інтелігенції в цьому процесі першорядна. Це доводить у своєму доробку і Юрій Липа, який достеменно «знав призначення України» [2, с. 350]. Покоління